

Gönczöl Enikő
MIRE VÁLLALKOZUNK?

A gazdasági ismeretek és a vállalkozói készségek megjelenése
a Nemzeti alaptantervben

Egy nemzetközi összehasonlító kutatás első hazai tapasztalatainak összegzése

Röviden a kutatásról

A „Fit for Business – Developing business competencies in school” (rövidítve: Fifobi) című hároméves nemzetközi kutatási program 2009-ben indult. Irányítói a Kölni Egyetem Gazdasági és Szociálpedagógiai Tanszékének munkatársai. A programban német, osztrák, lengyel, litván, portugál és skót szakemberek vesznek részt. Magyarországot az EduNet Tananyag-fejlesztési Alapítvány szakértői képviselik a közös munkában.

A kutatási program célja a gazdasági ismeretek és a vállalkozói készségek iskolai fejlesztésében megnyilvánuló erősségek és gyengeségek azonosítása a szakmai képzést közvetlenül megelőző néhány évben az egyes nemzeti oktatási rendszereken belül. A különböző országokban fellelhető legjobb gyakorlatok felderítése, majd egy olyan innovációs modell közös kialakítása, amely jó alapot adhat e területen az élethosszig tartó tanuláshoz.

A program első évében mindegyik országban a legszélesebb körben használt tantervek elemzése, a témához kapcsolódó normatív elvárások összegzése állt a munka középpontjában.¹ 2010-ben a tantervi célok gyakorlati megvalósulása, valamint az iskolák és a munka világa közötti kapcsolat kerül nagyító alá. Végül, a kutatási eredményék összegzését megelőzi még majd egy olyan elemzés, amely a munkaadói szervezeteknek az iskolákkal való együttműködési szándékait igyekszik feltárni.

A nemzeti tantervek összehasonlíthatósága érdekében a munkacsoport kidolgozott egy olyan közös kategória-, illetve kódrendszert, amelyet minden résztvevő ország elemzői azonos módon használtak a tantervekben megjelenő célok és tartalmak besorolására. A fő kategóriák a következők voltak:

- a) *Gazdasági ismeretek* (A gazdaság működésének alapelvei. A gazdaság mutatói. A kereslet-kínálat piaci erői. Kereskedelem és globalizáció. A monetáris rendszer. Kormánypolitikák és hatásaik. A piac szereplői. Piaci formák. Cégek a piacon. Jövedelem. A munkaerőpiac. Háztartási jövedelmek és háztartási gazdálkodás).
- b) *Üzleti ismeretek* (Az üzleti tevékenység és szervezet típusai. Stratégia és tervezés a vállalkozások világában. Szervezés. Irányítás. Ellenőrzés. Marketing és értékesítés. Termelés és működés. Gazdálkodás az emberi erőforrásokkal. Ügyviteli irányítás.)
- c) *A vállalkozói kompetencia szociális építőelemei* (Kommunikációs képesség. Konfliktuskezelés. Kritikai gondolkodás és magatartás. Empátia. Együttműködési képesség.)
- d) *A vállalkozói kompetencia személyes építőelemei* (Belülről-vezéreltség. Teljesítménymotiváció. Autonómia a gondolkodásban és a cselekvésben. Megfontolt törekvés a kockázatvállalásra.)

¹ Magyarországon a következő tanterveket elemeztük: Nemzeti alaptanterv, 2007., Gimnáziumi kerettanterv, 2008. (OKM), Szakközépiskolai kerettanterv, 2008. (OKM), Szakiskolai kerettanterv, 2008. (OKM), Szakiskolai kerettanterv, 2006. (SZFP)

Ezt a közös kódrendszert mindenhol ki lehetett egészíteni olyan szempontokkal, amelyek az adott országban még fontosnak látszottak. Magyarországon például így került be a rendszerbe a pályaaorientáció tartalmi szempontja. Az általános tapasztalat azonban azt mutatta, hogy a tantervi elemek túlnyomó többségét jól el lehetett helyezni a fenti kategóriákban.²

A témakör helye a korábbi Nemzeti alaptantervekben

Magyarországon 1995-ben jelent meg a Nemzeti alaptanterv műfaja az oktatás központi szabályozó rendszerében. Azóta két alkalommal, 2003-ban, majd 2007-ben módosították. A gazdasági ismeretek és a vállalkozói készségek témaköre – eltérő megnevezésekkel és súllyal ugyan – de a dokumentum minden változatában helyet kapott.

a) NAT 1995³

A korábbi központi tantervekhez képest az 1995. évi NAT fő sajátossága az volt, hogy a rendelkezésre álló tanítási időkeretnek csak 50-70 százalékát fedte le, s így teret engedett a különféle helyi kezdeményezéseknek. A kötelező oktatás tartalmát – a 16 éves akkori tankötelezettségi életkornak megfelelően – a 10. évfolyam végéig szabályozta. A követelményeket nem évfolyamonként, hanem csupán a 4., a 6., a 8. és a 10. tanulmányi év végére határozta meg. Ezzel a korábbi egyéves ciklusokhoz képest hosszabb időt kínált egy-egy fejlettségi szint eléréséhez.

1995-ben a dokumentumban rögzített tíz műveltségterület közül kettő tartalmazott olyan elemeket, amelyek valamilyen formában kapcsolódtak a vizsgált témához:

- az *Ember és társadalom* műveltségterület, amelynek tantárgyi elemei a társadalmi, állampolgári és gazdasági ismeretek, az emberismeret és a történelem voltak;
- az *Életvitel és gyakorlati ismeretek* műveltségterület, amely a technika, a háztartástan és gazdálkodás, valamint a pályaaorientáció tantárgyi egységeiből épült fel.

Az Ember és társadalom műveltségterület

A gazdaság és a vállalkozások témaköréhez kapcsolódó jellemző cél az Ember és társadalom műveltségterület akkori leírásában így hangzott:

„egyrészt fejleszteni hivatott a fiatalok társadalmi tájékozottságát és tájékozódási képességét, másrészt alapot ad a demokratikus közéletben való tudatos részvételre, és felkészíti a tanulókat a gazdasági jelenségek értő szemléletére, a tudatos gazdasági szerepvállalásra.”

² A munka első szakaszának hazai lépései a következők voltak:

- Áttekintettük a gazdasági ismeretek oktatásának és a vállalkozási készségek fejlesztésének közoktatási rendszeren belüli előzményeit.
- Kiválasztottuk az elemzésbe bevonandó tanterveket, és ezeken belül azonosítottuk a kutatás témájához kapcsolódó elemeket. A kiválasztott elemeket táblázatban rögzítettük és kódoltuk.
- Az adathalmazt különféle szempontok szerint statisztikai módszerekkel elemeztük.
- Megfogalmaztuk az általánosnak látszó jellemzőket, valamint néhány következtetést.

³ A dokumentum a 130/1995. (X. 26) Kormányrendeletként jelent meg.

A kutatás tárgyához kapcsolódó legfontosabb tantervi témák a következők voltak.

- A háztartásban folyó termelési és szolgáltatási folyamatok, jövedelemszerzési módok, és a jövedelmek elköltésének módjai. (A létszükségleti kiadások és szabad rendelkezésű jövedelmek, fogyasztás, beruházás, megtakarítás, a szükségletek rangsorolása, a fizetőképes kereslet mint a gazdasági növekedés piaci hajtóereje; munkavégzés, szabadidő, életszínvonal, életminőség.)
- A vállalkozás témájához kapcsolódó ismeretek elemei: a vállalkozások méret, tevékenységi kör, vállalkozási forma, tulajdonforma szerinti megismerése. Egy kisvállalkozás alapításának feltételei (ötlet, terv, piac, források). A vállalkozás sikerességének és kudarcának főbb okai. A nonprofit szféra főbb területei és sajátosságai. A munka világa. A munkaviszony fogalma. A munkáltató és a munkavállaló kapcsolata. A munkaszerződés, a kollektív szerződés. Egyéni és kollektív érdekek, érdekképviselő, érdekvédelmi szervezetek.
- A nemzetgazdaság témaköre (teljesítménymutatók, növekedés, infláció, infrastruktúra, adófajták), és külön témakörként a külgazdaság.

Néhány jellemző példa a javasolt tevékenységek közül:

„Vitassák meg, milyen üzleti ötletre alapítanának vállalkozást.”

„Beszéljék meg, kit és miért tartanak sikeres vállalkozónak.”

„Vitassák meg, szükséges-e a piaci viszonyok megjelenése az egészségügyben, a kultúrában és az oktatásban.”

És egy jellemző követelmény:

„a tanuló ismerje a gazdasági teljesítmény szerepét az életszínvonal alakulásában”.

Életvitel és gyakorlati ismeretek műveltségterület

A műveltségterület bemutatásában szövegszerűen szerepelt ugyan a vállalkozás iránti érdeklődés felkeltése, de a tartalom elsősorban mégis az egyén világára koncentrált. A mindennapok gazdaságában való eligazodást kívánta segíteni, és a személyes fogyasztói magatartás formálását célozta.

A műveltségterületen belüli jellemző célkitűzések a témakörhöz kapcsolódóan a következők voltak.

„...olyan ismereteket, készségeket, képességeket és beállítódásokat alakít, amelyek segítik a modern technika és gazdaság eredményeinek ésszerű felhasználását, ugyanakkor óvnak annak deformáló hatásaitól.”

„Felkészít az önellátásra, a családi életre és a napi feladatok ellátására.”

„...ösztönzést adhat a tanulóknak a célszerű gazdálkodás, a kiegészítő jövedelemszerzés vagy éppen az önálló vállalkozás iránti érdeklődés és igény felébresztéséhez.”

A 4. évfolyam feladatai között az önellátásra, a háztartási feladatok gyakorlására és a célszerű gazdálkodásra való felkészülés kapott hangsúlyt. A tanulmányi szakasz fő tartalmi elemei a következők voltak: a foglalkozások, a jövedelemfajták, a bevétel és kiadás összefüggései, a takarékoskodás, a pénz szerepe, a piac, az adásvétel, a szolgáltatások elemi szintű megismerése. A 7-8. évfolyam tananyagában a következők jelentek meg: a háztartási pénzgazdálkodás, a háztartási jövedelmek összetétele, eredete, a háztartások kiadásai, a pénzgazdálkodás tervezése, költségvetés-készítés, bevétel és kiadás nyilvántartása, takarékosági lehetőségek (a kosztpénzzel, a munkával és az idővel).

A 9-10. évfolyam *Tájékozódás a munkaerőpiacon* elnevezésű témakörén belül a következő résztémák jelentek meg: az életpálya alakulása, a pályaváltások szükségessége, az életszerepek, az életpálya alakulásának jellemző típusai, az ember munkája és a társadalmi viszonyok, az álláskeresés folyamata és technikái.

S végül egy jellemző részlet a követelmények leírásából: „*A tanulónak tudnia kell piaci árakat elemezni, az árakat és a minőséget összehasonlítani és ésszerűen dönteni. Tudja a fogyasztói érdekvédelem lehetőségeit a gyakorlatban érvényesíteni.*”

Összegezve: a tanterv elsősorban a rendszerváltást követő időszaknak az egyén és a családok szintjén is jól érzékelhető változásaira igyekezett reagálni. Megjelentek benne az új vállalkozási lehetőségekre utaló információk is. Mindenekelőtt azonban a korábbiaknál nyitottabb gazdaságnak és a piaci viszonyoknak a mindennapi életet befolyásoló jellemzőit kívánta tudatosítani a tanulóknak. Az ezek közötti eligazodásban akart segítséget nyújtani nekik. Az új helyzetből fakadó személyes életvezetési felelősségre kívánta felkészíteni őket – hangsúlyozva az ésszerű családi gazdálkodás és a tudatos fogyasztás fontosságát a kialakuló relatív árübőség viszonyai között.

b) NAT 2003⁴

A dokumentum új változata a korábban Magyarországon ismeretlen, iskolatípusonként megalkotott kerettantervi szabályozási szint bevezetése után született meg. Legfontosabb új vonásai az előzőhöz képest a következők voltak:

- Az új Nemzeti alaptantervnek már nem volt része az egyes műveltségterületek tartalmi elemeinek leírása. Ezt a szerepet átvették tőle a kerettantervek. Tartalmi szempontból az új NAT csupán témaköri ajánlásokat fogalmazott meg.
- A nemzeti szintű, közös elvárásokat a műveltségterületen belüli fejlesztési feladatok részletes leírásával határozta meg.
- A szabályozás hatályát kiterjesztette a 12. évfolyam végéig, mivel időközben a tankötelezettség ideje 18 éves korra emelkedett.

A vizsgált téma szempontjából fontos elvárások ettől kezdve a legnagyobb hangsúllyal az Életvitel és gyakorlati ismeretek műveltségterületen jelentek meg. Emellett érintőleg helyet kaptak az Ember és társadalom, valamint a Földünk – környezetünk műveltségterület célrendszerében.

Életvitel és gyakorlati ismeretek műveltségterület

Egy jellemző részlet a célok leírásából:

„...a világ tapasztalati megismerésére és gyakorlati tudás szerzésére nyújt lehetőséget, egyben hozzájárul a tanulás és a munka megszerettetéséhez, a tudás megbecsüléséhez. A műveltségterület a gyakorlati problémamegoldás folyamatába szintetizálja a tanulók ismereteit. Konkrét problémahelyzetekből indul ki, életszerű megoldásokkal, eljárásokkal dolgozik, végső soron kapcsolatot teremt az iskolai tanulás és az iskolán kívüli világ között...

⁴ A NAT 1995-ös változatának felülvizsgálatát követően adták ki a 243/2003. (XII. 17.) Kormányrendelet mellékleteként.

További célja... felelős, környezettudatos, toleráns beállítottság kifejlesztése, a fenntartható fejlődés megértése, elfogadása, a kritikus fogyasztói magatartás kialakítása. Az alkotómunka folyamatának, összetevőinek gyakorlati elsajátításával az alkotás örömeinek átélése, a munka megbecsülése... A munkafolyamatok és egyes szakmák bemutatása, megismerése a pályaorientációt alapozza meg. A problémák megoldása, a konfliktusok kezelése segít rátalálni az identitásra, kialakítani a helyes önértékelést, a fejlődőképes autonóm személyiséget...”

A vizsgált témához kapcsolódó elemek a műveltségterület javasolt témakörei között:

- *munkakultúra* (technológiai algoritmus megérzése, szokások átvétele, a célszerűség és a gazdaságosság elve, alkalmazása a gyakorlatban, rutin és újítás, alkotófolyamatok: igény, tervezés, döntés, szervezés, kivitelezés);
- *termelési kultúra* (anyag, energia, információ, eredet, termelés, elosztás, szállítás, fogyasztás, gazdálkodás, termelési rendszerek, termelési rendszerek);
- *háztartáskultúra* (háztartásökonómia, háztartási technológiák, lakáskultúra, háztartási gépek, háztartási energia és más ellátó rendszerek);
- *gazdálkodáskultúra* (tervezés, költségvetés, források, költség, haszon, elosztás, idő, beruházás, befektetés, a technikai változás gazdasági, ökológiai és szociális hatásai, foglalkozási ágak);
- *fogyasztói kultúra* (termék, termékszerkezet, termékelemzés, áru, piac, marketing, reklám, kereskedelem, fogyasztóvédelem, tudatos fogyasztás, pénzgazdálkodás, takarékoság, gazdaságosság, minőség és biztonság);
- *pályaorientáció* (személyes igények meghatározása, a tanulás szerepe a sikerben, az ismeretek, tapasztalatok, élmények hatása a pályacélok kitűzésében, a folyamatos fejlődés lehetősége és szükségessége).

A fejlesztési feladatok struktúrája a következő módon épült fel a műveltségterület leírásán belül.

- A munka és a technika szükségessége, jelentősége és szerepe az emberi életben, haszna és veszélyei: a fenntartható fejlődés gondolata.
- Dokumentumismeret (tárgy, könyv, hálózati dokumentum).
- Az alkotás folyamata, a gyakorlati problémafelismerési és problémamegoldó folyamat részei.
 - Problémafelismerés.
 - Tervezés.
 - Konstruálás, kivitelezés (tárgyak, modellek, szerkezetek és agrotechnikai eljárások, háztartási és egészségtani megoldások).
 - A tevékenység és eredmények értékelése (szempontok és eljárások saját és mások munkájának eredményességére és káros következményeire vonatkozóan).
- Munkavégzési és tanulási szokások.

Ember és társadalom műveltségterület

A műveltségterület céljai között ebben a dokumentumban a következők olvashatók a gazdaság témaköréhez kapcsolódóan.

„A társadalomismeret ahhoz segít hozzá, hogy tájékozódni tudjunk saját korunk társadalmi, gazdasági és politikai jelenségei között...”

... az alsóbb évfolyamokon a játékoknak, a konkrét szituációknak, az életszerű helyzeteknek van kitüntetett szerepük. A felsőbb évfolyamokon fokozatosan előtérbe kerül az önálló tanulás,

a politikai-társadalmi-gazdasági mozgások és változások figyelemmel kísérése, az egyéni vélemények megfogalmazása, a vita, a demokratikus polgári lét magatartásformáinak kialakítása.”

A fejlesztés kiemelt területei között megfogalmazott módon nem szerepel a gazdaságra vagy a vállalkozásokra való utalás.

Földünk – környezetünk műveltségterület

A tartalmi terület céljai között az alábbi megfogalmazások hozhatók kapcsolatba a vizsgált témával:

„... megismerteti a tanulókat szűkebb és tágabb környezetünk természeti és társadalmi-gazdasági jellemzőivel, folyamataival. Elősegíti, hogy reális kép alakuljon ki bennük... hazánk... társadalmi-gazdasági adottságairól, jellemző társadalmi-gazdasági folyamatairól, valamint európai integrációjáról...”

A fejlesztés kiemelt területei között megfogalmazott módon ebben az esetben sem szerepelt a gazdaságra vagy a vállalkozásokra való utalás.

Összegezve: a Nemzeti alaptanterv átdolgozott változatában – a korábbihoz viszonyítva – a munka világának árnyaltabb megközelítése jelenik meg. Emellett hangsúlyt kap a fenntartható gazdasági fejlődés, a környezeti tudatosság és a kritikus fogyasztói magatartás gondolata is. Ez utóbbi témakörök valószínűleg részben uniós elvárásként kerültek be a tantervbe, az előbbi viszont bizonyára a valós hazai folyamatokra reagálva. Ekkorra ugyanis már nyilvánvaló lett, hogy az egyénnek sokkal nehezebb megtalálnia a helyét a munkaerőpiacon, mint a korábbi szocialista rendszer idején. Már érzékelhető módon jelen volt az emberek mindennapjaiban a munkanélküliség. A tudáson belül pedig felértékelődött a munka világának átlátása, az üzleti tevékenységek ismerete és a sikeres önmenedzseléshez, illetve vállalkozáshoz szükséges személyes készségek köre.

A NAT 2007⁵ és a tantervelemzés általános megállapításai

Elsősorban a kulcskompetenciák témakörében időközben megszületett uniós dokumentum⁶, valamint a kompetenciafejlesztő oktatási programcsomagoknak a hazai Nemzeti Fejlesztési Terv keretében meginduló kidolgozása volt az oka annak, hogy nem sokkal az előző dokumentum megszületése után, sor került a NAT újabb átdolgozására. Ennek alapján az iskoláknak 2007. december 31-ig kellett felülvizsgálniuk és módosítaniuk saját helyi tanterveiket. És a változtatások megkívánták a kerettantervek hozzáigazítását is az új központi dokumentumhoz.

A Fifobi-kutatás keretében a jelenleg érvényes Nemzeti alaptanterv és az ezzel összehangolt, legszélesebb körben használt kerettantervek elemzésére került sor.

⁵ A kormány a 2007. július 18-ai ülésén fogadta el a Nemzeti alaptanterv kiadásáról, bevezetéséről és alkalmazásáról szóló 243/2003. (XII. 17.) Kormányrendelet módosítását.

⁶ Az Európai Parlament és a Tanács ajánlása az egész életen át tartó tanuláshoz szükséges kulcskompetenciákról (2006. december 18.)

Az iskolai nevelés alapvető céljai közé 2007-ben kerültek be az úgynevezett *kulcskompetenciák* leírásai, amelyek közül elsősorban a „Szociális és állampolgári kompetencia”, valamint a „Kezdeményező képesség és vállalkozói kompetencia” hozható kapcsolatba a kutatási program témájával. A kulcskompetenciákról szóló rész általános bevezetője megemlíti néhány olyan fejlesztési területet, amely valamennyi kompetencterületnek a részét képezi. Ezek a következők: kritikus gondolkodás, kreativitás, kezdeményezőképeség, problémamegoldás, kockázatértékelés, döntéshozatal és az érzelmek kezelése. Ezek mindegyike fontos lehet a vállalkozási képességek szempontjából is – bár a szöveg kifejtett módon nem utal erre.

A *kiemelt fejlesztési feladatok* között az „Énkép, önismeret”, a „Felkészülés a felnőtt lét szerepeire”, valamint a Nemzeti alaptantervbe 2007-ben bekerült „Aktív állampolgárságra, demokráciára nevelés” és a „Gazdasági nevelés” címek alatt szerepelnek olyan gondolatok, amelyek összefüggésbe hozhatók a kutatással.

A *műveltségterületeken* belül továbbra is az Ember és társadalom, a Földünk – környezetünk, illetve az Életvitel és gyakorlati ismeretek keretében jelennek meg a gazdasághoz és a vállalkozási készségekhez köthető tartalmi elemek.

Tartalmi arányok és súlypontok

A dokumentum részletes elemzése során azt tapasztaltuk, hogy a bevezetőben ismertetett négy alapkategória elemei az alábbi súllyal vannak jelen a jelenlegi Nemzeti alaptantervben:

Sorsz.	Tartalom	N (db) ⁷	%
1.	Gazdasági ismeretek	103	49,3
2.	Szociális kompetenciák	52	24,9
3.	Személyes kompetenciák	37	17,7
4.	Üzleti ismeretek	17	8,1
Összesen:		209	100,0

A tantervi elemeknek közel fele a gazdaság nagy rendszerére vonatkozóan fogalmaz meg elvárásokat és tartalmakat. Hozzávetőleg negyed része az emberi közösség optimális működéséhez kapcsolódik. S csupán negyed része olyan, amely a személyes üzleti sikerességhez szükséges egyéni kompetenciákat, illetve tudásmorzsákat hangsúlyozza.

⁷ Az „N” minden táblázat esetében az adott halmazba sorolt tantervi elemeket jelöli – függetlenül attól, hogy azok célként, tartalmi ajánlasként vagy követelményként jelentek-e meg.

A nagy kategóriákon belüli hangsúlyok a következő képet mutatják:

a) A gazdasági ismeretek csoportjában

Sorsz.	Tartalom	N (db)	%
1.	A gazdaság alapelvei	29	28,16
2.	Kereskedelem és globalizáció	24	23,30
3.	Munkaerőpiac	16	15,53
4.	A kormánypolitika és hatása	14	13,59
5.	A piac szereplői	10	9,71
6.	A monetáris rendszer	6	5,83
7.	Cégek a piacon	2	1,94
8.	A gazdaság mutatói	1	0,97
9.	A kereslet és kínálat piaci erői	1	0,97
Összesen:		103	100,0

A gazdaságra vonatkozó elvárt ismeretek döntő hányada a világgazdaság működésének általános szabályszerűségeivel foglalkozik. Arányaiban jóval kevesebb szempont kapcsolódik a diákok életét közelebbről érintő, konkrét kérdésekhez.

b) A vállalkozói kompetencia szociális építőelemeinek csoportjában

Sorsz.	Tartalom	N (db)	%
1.	Kommunikációs képesség	18	34,62
2.	Kritikai gondolkodás	11	21,15
3.	Együtműködési képesség	9	17,31
4.	Empátia	8	15,38
5.	Konstruktív konfliktuskezelés	6	11,54
Összesen:		52	100,0

A NAT által támogatott szociális képességek mérlege – a kommunikáció, az empátia és együttműködési képesség fejlesztéséhez kapcsolódó törekvések kétharmados jelenléte révén – inkább a harmónia-modellt kereső közösségi magatartási formák felé billen. Az előforduló elemeknek csak egyharmada utal a meglévővel való szembekerülés lehetőségére, a kritikai gondolkodás és a konstruktív konfliktuskezelés képességének fejlesztését célozva meg.

c) A vállalkozói kompetencia személyes építőelemeinek csoportjában

Sorsz.	Tartalom	N (db)	%
1.	Törekvés a függetlenségre	17	45,95
2.	Belülről-vezéreltség	10	27,03
3.	Teljesítménymotiváció	7	18,92
4.	Megfontolt kockázatvállalás	3	8,10
Összesen:		37	100,0

A személyes képességek mezőjében megjelenő elemeknek csaknem háromnegyed része a függetlenséget, önállóságot, gondolati autonómiát hangsúlyozza – ami vélhetően a rendszerváltás előtti időszak gondolati korlátozásaira adott ellenreakcióként tölt be ilyen erős

pozíciót a részterületen belül. Ehhez viszonyítva azonban alacsony a teljesítményben, és a kockázatot is vállaló, felelős egyéni döntésekben megnyilvánuló önállóságnak a tantervi támogatottsága.

d) Az üzleti ismeretek csoportjában

Sorsz.	Tartalom	N (db)	%
1.	Termelés és a működés irányítása	5	29,41
2.	Marketing és értékesítés	3	17,65
3.	Az üzlet és külső környezete	2	11,76
4.	Korporációs stratégia és tervezés	2	11,76
5.	Szervezés	2	11,76
6.	Irányítás, vezetés	1	5,88
7.	Ellenőrzés	1	5,88
8.	Gazdálkodás az emberi erőforrásokkal	1	5,88
Összesen:		17	100,0

Az üzleti ismeretek világából statisztikai szempontból nem emelkedik ki egyik elem sem. Összhangban az előzőekkel a Nemzeti alaptanterv viszonylag kevés szállal kötődik az üzleti élet gyakorlatias kérdéseire, vagyis olyan tudásterületekhez, amelyek közvetlenül felhasználhatók a személyes boldogulásra irányuló, egyéni lépések megtétele során.

A vállalkozói tudás elemeinek megjelenése a NAT egyes részterületein

A kódolt anyag egyes almintáinak statisztikai elemzése során kirajzolódtak az alaptanterv különböző típusú fejezeteinek egyedi sajátosságai is.

a) A kulcskompetenciák vállalkozási összetevői

A kulcskompetenciák közül kettő áll szorosabb kapcsolatban a vizsgált témakörrel:

A *Szociális és állampolgári kompetenciaterület* leírásán belül konkrétan megfogalmazott módon az alábbi tartalmi elemek jelennek meg:

- a munkaszervezettel kapcsolatos alapvető koncepciók megismerése;
- tájékozódás az európai társadalmak gazdasági dimenzióiban;
- fogékonyság a változások iránt;
- a társadalmi-gazdasági fejlődés iránti érdeklődés.

A *Kezdeményező képesség és vállalkozói kompetenciaterület* megnevezett tartalmi elemei a következők:

- lehetőségek, kihívások felismerése, értelmezése;
- a gazdaság működésének átfogóbb megértése;
- a pénz világában való tájékozódás;
- a vállalkozások pénzügyi és jogi feltételeinek ismerete;

- tervezés, szervezés, irányítás, vezetés, delegálás, elemzés, kommunikáció, tapasztalatok értékelése, kockázatfelmérés és -vállalás, egyéni és csapatmunkában történő munkavégzés;
- függetlenség, kreativitás és innováció a személyes és a társadalmi életben, valamint a munkában;
- motiváltság és határozottság a célok elérésében az élet minden területén.

b) A gazdasági ismeretek és a vállalkozói készségek helye a kiemelt fejlesztési területek között

A vizsgált téma szempontjából lényeges négy részterület közül az alábbi kettő már a NAT korábbi változatában is szerepelt.

Az „Énkép, önismeret” fejlesztése közvetett módon kapcsolódik a témához. A dokumentum leszögezi, hogy minden – így a vállalkozói – kompetencia kiépülésének is alapfeltétele a reális énkép, az önkontroll, az önállóság és az egyén önmagáért érzett felelőssége.

A „Felkészülés a felnőtt lét szerepeire” cím alatt olvasható célok leírása közül a következők kapcsolódnak szorosan az elemzett területhez:

- a legfontosabb pályák, foglalkozási ágak és a hozzájuk vezető utak, lehetőségek, alternatívák megismerése – tevékenységek és tapasztalatok útján;
- a pályamódosítás időnkénti szükségességének tudatosítása;
- átfogó kép nyújtása a munka világáról;
- lehetőségek teremtése az egyéni képességek kipróbálásához;
- a rugalmasság, az együttműködés, a bizonytalanság kezeléséhez szükséges képességek fejlesztése;
- a vezetéssel és versengéssel kapcsolatos magatartásmódok kialakulásának elősegítése;
- öntudatos fogyasztói magatartás kialakítása;
- a versenyképesség erősítése (vállalkozó-, gazdálkodó- és munkaképesség).

A 2007. évi módosításkor – az uniós törekvésekkel való harmonizáció jegyében – újonnan került be a dokumentumba az alábbi két kiemelt fejlesztési terület.

Az „Aktív állampolgárságra, demokráciára nevelés” értelmezésében kimondott formában nem jelenik meg semmiféle olyan elem, amely közvetlenül kapcsolódna a vállalkozási képességhez – még a részvétel terepeinek számbavételekor sem. Szövegszerűen csak az alábbi megfogalmazás szerepel a leírásban: „az egyén részvétele a civil társadalom, a lakóhelyi, a szakmai, kulturális közösség életében és/vagy a politikai életben.”

A gazdaság világát érintő tudás elemeit a „Gazdasági nevelés” kiemelt fejlesztési feladatának leírása veszi sorra, az alábbi normatív megállapítások, illetve pedagógiai célkitűzések megfogalmazásával.

- A gazdálkodásra és a pénz világára vonatkozó tudás ma már az általános műveltség része.
- A működő demokrácia fontos feltétele, hogy az egyének értsék a gazdaság alapvető összefüggéseit, és képesek legyenek okosan gazdálkodni a javaikkal.
- Minden ország elemi érdeke, hogy állampolgárai nyitottak legyenek a gazdaság világára.

- A társadalom számára fontos, hogy tagjai pozitív attitűdökkel tekintsenek az értékteremtő munkára, a javakkal való gazdálkodásra és a gazdasági ésszerűsége.
- Fontos, hogy az egyének értsék a fogyasztás gazdaságot mozgató szerepét, és saját fogyasztói magatartásuk jelentőségét, felelősségét. A tanulóknak ezért tudatos fogyasztókká kell válniuk, akik mérlegelni tudják a döntéseikkel járó kockázatot, a hasznot és a költségeket.
- Képessé kell válniuk arra, hogy megtalálják az egyensúlyt a rövidebb és hosszabb távú előnyök között.
- Ki kell, hogy alakuljon bennük az erőforrásokkal való gazdálkodás képessége (ide értve a pénzzel való gazdálkodást is).
- A társadalom számára is fontos, hogy az egyén képes legyen okos döntéseket hozni a hitelekkel, megtakarításokkal kapcsolatban.
- Az iskolai nevelésnek kellő figyelmet kell fordítani a gazdálkodással és a pénzügyekkel kapcsolatos képességek fejlesztése.
- A diákoknak meg kell tanulniuk eligazodni a fogyasztási javak, szolgáltatások, marketinghatások és viselkedési módok között.

c) A gazdaság és a vállalkozás kérdései a műveltségterületek anyagában

A Fifobi projekt témájához erősen és direkt módon egyik központilag előírt műveltségi terület sem kapcsolódik a Nemzeti alaptantervben. Közvetett formában azonban a már korábban említett három tartalmi terület – Ember és társadalom, Földünk – környezetünk, Életvitel és gyakorlati ismeretek – továbbra is összefüggésbe hozható kisebb-nagyobb mértékben a gazdasági ismeretek oktatásával és a vállalkozói készségek fejlesztésével.

A kutatásban alkalmazott kódok, illetve kategóriák szerint a témához kapcsolódó tartalmi elemek az alábbi megoszlásban és gyakorisággal jelennek meg a fenti három műveltségterület leírásának anyagában:

Kategóriák	Műveltségterületek				%
	E-T	F-K	É-Gy	N:	
Gazdasági ismeretek	13	49	23	85	52,15
Üzleti ismeretek	2	-	11	13	7,98
Szociális kompetenciák	10	21	12	43	26,38
Személyes kompetenciák	3	5	14	22	16,18
ÖSSZESEN:	28	75	60	163	100,0

Jelmagyarázat:

E-T = Ember és társadalom műveltségterület

F-K = Földünk – környezetünk műveltségterület

É-Gy = Életvitel és gyakorlati ismeretek műveltségterület

Összegezve: Az érvényben lévő Nemzeti alaptanterv bevezető része fontos célokat fogalmaz meg, és lényeges tartalmakat emel be a központi szabályozásba a gazdasági ismeretekhez és a vállalkozási készségekhez kapcsolódóan. Semmilyen utalást sem tartalmaz azonban arra vonatkozóan, hogy milyen módon kapcsolódjon a kulcskompetenciák fejlesztése a műveltségterületek oktatásához. Az átdolgozás során a bevezető jelentős bővülését nem

kísérte a műveltségterületi tartalom semmiféle szövegszerű módosulása – ami már formai megközelítésben is – kérdésessé teszi, hogy várható-e a gyakorlatban bármilyen tényleges változás a kezdeményezőképeség és vállalkozói kompetencia tantervi megjelenésétől.

Sajnos ugyanez a helyzet a kiemelt fejlesztési területek körének gyarapodásával is. A bevezető ugyan kinyilvánítja, hogy a kiemelt fejlesztési feladatoknak kereszttantervi jelleggel át kell hatni a tanulási-tanítási folyamatot. E vágy megvalósulását azonban kérdésessé teszi, hogy Magyarországon egyelőre még nincs hagyománya a tartalomba ágyazott, kereszttantervi jellegű képességfejlesztésnek. S a tanárok sincsenek felkészülve arra, hogy saját maguk ilyen logika szerint alakítsák ki helyi tanterveiket.

A műveltségterületi tartalmakat csakúgy, mint a korábbi években, a világra vonatkozó általános, elméleti gazdasági ismeretek uralják – a gyakorlatias, életközeli üzleti ismeretekkel szemben. A készségelemek terén pedig a kívánatos közösségi viselkedést támogató célokhoz képest alárendelt helyzetben van a személyes kompetenciák fejlesztésére irányuló törekvés. Ha pedig a valós pedagógiai tapasztalatainkat is beépítjük az értékelésbe, az az erős gyanúnk támad, hogy a magyar diákok lényegében a munkaerőpiacon közvetlenül hasznosítható személyes készségek és ismeretek nélkül lépnek ki a közoktatásból.

A témához kapcsolódó s a NAT-ban előírt tudáselemeknek ugyanis több mint egyharmada az Életvitel és gyakorlati ismeretek műveltségterülethez tartozik. A munkaerőpiac által igényelt személyes kompetenciaelemek esetében pedig ez az arány 70 százalék felett van. Mivel pedig e műveltségterülethez általában nem tartozik semmilyen tantárgy az iskolákban, a NAT elvárásai ezen a téren nagy valószínűséggel elsikkadnak a jelenlegi magyar közoktatásban.⁸

⁸ Ezt különben a Nat elvárásai szerint átdolgozott, 2008. évi központi kerettantervek elemzése is megerősítette. Ezekben összességében még alacsonyabb arányban voltak jelen a vizsgált ismeretkörök és kompetenciaelemek. S ami a legérdekesebb: a belső arányokat tekintve, lényegében nem volt különbsége a gimnáziumi, a szakközépiskolai és a szakiskolai pedagógiai törekvések között. Pedig könnyen belátható, hogy a három iskolatípus diákjai nem azonos távolságban vannak a munkaerőpiactól.